

ПРИНЦИПИ РЕАЛІЗАЦІЇ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В ДОШКІЛЬНОМУ ДИТИНСТВІ

Дослідження особливостей процесу соціалізації особистості в дошкільному дитинстві й проведена у ході дослідницько-педагогічної роботи перевірка наукової достовірності висунутих теоретичних положень показали, що реалізація соціалізаційних завдань особистості на етапі дошкільного дитинства вимагає оновленого педагогічного підходу й створення умов для соціалізації дитини у педагогічному процесі дошкільного закладу. Для розв'язання цього завдання було досліджено розроблену систему соціально-педагогічного супроводу, реалізація якого передбачала перегляд характеру функціонування соціальних інституцій дошкільної освіти й оновлення її змісту. Соціально-педагогічний супровід у контексті гуманістичної освітньої парадигми є особливою формою здійснення пролонгованої системи соціальних, психологічних та педагогічних заходів, спрямованих на оптимальну фіксацію дорослим досягнень дитини і труднощів, які можуть виникнути, допомогу дитині в її прагненні досягнути соціальний світ, віднайти себе у соціальній взаємодії з іншими дітьми. Таке розуміння супроводу не тільки передбачає розмаїття педагогічної практики дошкільної освіти – від постановки мети до технології її реалізації, але й відображає соціалізаційну траєкторію встановлення базових стосунків дитини з соціальним світом.

Кожний напрям роботи у педагогічному процесі дошкільного закладу володіє усіма ознаками системи соціально-педагогічного супроводу соціалізації дитини; вибудовується і реалізується згідно з принципами соціально-педагогічного супроводу соціалізації дитини. Розробка засад здійснення соціально-педагогічного супроводу як складової практичної діяльності педагогів дошкільного закладу вимагала від нас вироблення вихідних положень, які становили низку принципів, значущих для соціального і особистісного становлення дитини. Звідси, мета статті зумовлюється потребою в обґрунтуванні принципів, які є своєрідним продовженням теоретичної розробки сутності соціально-педагогічного супроводу і дозволяють педагогу безпосередньо супроводжувати дитину в її соціальному становленні. Так, сучасний російський дослідник Л.И. Гриценко відзначає, що «принципи виводяться, а не проголошуються, принципи витікають з аналізу, а не декларуються» [2, 75]. Отже, на основі зазначеної вище сутності соціально-педагогічного супроводу і окреслених нами орієнтирів соціалізації особистості, розглянемо запропоновану до них низку принципів.

Принцип розвитку. Оскільки, тенденцією сучасної освіти є поступовий перехід від цінностей навчання до цінностей розвитку особистості, то пріоритетними в оцінці ефективності виховання є гуманітарні

критерії, насамперед критерії благополуччя і розвитку дитини як особистості. «Головна суть особистісного розвитку, – як зазначає О.Л. Кононко, – оволодіння дитиною найпростішими формами життєвого самовизначення, актуалізація її потенційних можливостей, розвиток елементарного світогляду, особистої свідомості, соціальних почуттів, довільної поведінки» [3, 7]. Отже, розвиваючий вектор дошкільної освіти зорієнтований на те, щоб створити сприятливі умови для максимальної реалізації особистості, для прояву свого індивідуального обличчя, а також на підготовку дітей до неперервного саморозвитку.

Принцип балансу як оптимального співвідношення процесів індивідуалізації та соціалізації в їх єдності та відмінності. Перехід на рівень побудови педагогічної діяльності на принципах індивідуалізації без спрямованості на соціалізацію забезпечує формування негативної індивідуалістичної основи особистості, внаслідок чого з'являється індивідуалізм, як абсолютизація позиції індивіду у його протиставленні як світу у цілому, так і суспільству, зокрема. Науковці попереджають: останнім часом формується тенденція до підтримки у психолого-педагогічній діяльності процесів індивідуалізації без урахування процесів соціалізації (В. Кузьменко). Такий стан речей загрожує руйнуванню позитивних стосунків дитини з однолітками, надмірної акцентуації на власних переживаннях, усамітненні, замкненості, зниженням здатності налагоджувати конструктивну взаємодію з оточуючими. Також і надмірна соціалізація, що призводить до нівелювання особистості, спрямованості на позицію «бути як усі», може слугувати появі нездатності приймати самостійні рішення та здійснювати свідомі вибори, відсутності раціонального переживання і аналізу власних досягнень, неспроможності відповідально самовизначатися. Отож, дисбаланс у цих процесах слугує не на користь дитині; натомість запровадження у практику принципу балансу, що досягається за рахунок глибокого розкриття індивідуальних можливостей дитини як необхідного моменту її соціального дозрівання у загальному процесі соціалізації, забезпечує особистісний ріст дитини та її гармонійний розвиток.

Принцип культуровідповідності. Прогресивна педагогіка традиційно вважала найважливішою функцією виховання «введення в культурне життя людства» (П.Ф. Каптерев). Виховання як інструмент прискорення та корегування процесу соціалізації, є головним культурним впливом на особистість. «Окультурення» дитини є джерелом її особистісного розвитку, залучення до усіх проявів культури того часу і соціального простору, в оточенні яких проходить процес становлення особистості. Виховання є культуротворчим процесом, спрямованим на формування її базової культури.

Принцип опори на позитивне. Цей принцип виходить з випереджаючого характеру гуманістичного виховання і передбачає піднесення її величності Дитини у будь-яких педагогічних ситуаціях. Це віра педагога у можливості дітей, уміння проектувати те хороше, чого в дитині ще немає, це намагання довести дитині, що вона може бути краще і викликати у

неї бажання бути краще. В.О. Сухомлинський вважав, що справжній майстер виховання і примушує, і силує, але усе це робить так, щоб у дитячому серці ніколи не згасало бажання бути хорошим. Реалізація цього принципу досягається через створення вихователем ситуацій успіху, кожна з яких в свою чергу покликана організувати певні психологічні умови: завадити виникненню або зняти страх перед діяльністю, яку дитина виконувати не вміє; надання завуальованої підказки, прихованої допомоги, яка відрізняється ненав'язливим втручанням на відміну від звичайних інструкцій; авансування особистості, тобто підкреслення її чеснот, які можна знайти у кожної дитини; використання прийому персональної виключності, яка може привласнюватися будь-якому результату діяльності кожної дитини, якщо розглядати його з позиції – виключне явище, в якому відобразився стиль виконавця; оцінку досягнень дитини здійснювати не в цілому, а через виділення вдалої, оригінальної деталі (це особливо актуально, якщо дитина не виконала усього завдання, але зробила для цього певні кроки). Така стратегія вихователя передбачає визнання кожного окремого елемента діяльності, на який спроможна дитина на певний момент свого розвитку. Завдячуючи цьому, педагог у змозі виділити найменший крок до успіху дитини і терпеливо «вирощувати» соціально цінні і особистісно значущі характеристики особистості.

Принцип рефлексії. Рефлексія (оцінка особистістю різних проявів свого «Я») є важливим соціально-психологічним механізмом соціалізації, а рефлексивне ставлення людини до світу і до власної діяльності є однією з найважливіших психологічних умов її удосконалення. Підкреслимо, накопичення знань і навіть досвіду дій є необхідною, але недостатньою умовою цілісного розвитку особистості. Тільки постійне осмислення внутрішнього світу, аналіз і перебудова власного досвіду забезпечує людині рух у своєму саморозвитку і самореалізації. Тому завдання педагога спрямовується на набуття вихованцями звички і уміння наповнювати життя ціннісним змістом, що дозволить побачити цінність у предметах, речах, діях, вчинках, подіях, стаючи суб'єктом життя – це і є головним призначенням рефлексивного виховання. Рефлексивний характер виховання забезпечує орієнтація спільної діяльності педагога з дітьми на цінності сучасної культури. Оскільки пріоритет надається морально-духовному розвитку дитини, виховання в неї ціннісного ставлення до природи, культури, людей, власного «Я», ми виділяємо такі головні напрями, що забезпечать рефлексивну спрямованість усієї життєдіяльності дітей. Перш за все – це ціннісне сприйняття життя, уміння виявляти цінність у предметах, речах, діях, вчинках, подіях; водночас, педагог має представити соціально-культурну цінність дітям таким чином, щоб вона була ними сприйнята в її глибокому життєвому значенні. Досягається це завдяки тонким операційним впливам – пластиці, міміці, темпо-ритму педагога, який розкриває перед дітьми особистісне бачення добра, краси, свободи, совісті; і нарешті – демонстрація форм ставлення до цінності, прийнятої на сучасному рівні культури, що передбачає демонстрацію особистісного ставлення педагога,

накопичення з об'єктивного досвіду стосунків вихованців через організацію індивідуальної і колективної поведінки. Саме колективна діяльність дозволяє вивести вихованців за межі предметної взаємодії зі світом і ввести їх у взаємодію ціннісну, оскільки містить в собі момент осмислення себе у світі стосунків і момент проживання ціннісного ставлення.

Принцип взаємодії, який передбачає не просто взаємодію систем «дитина-педагог», «батьки-дитина», «батьки-педагог», а несе в собі більш широке навантаження. Упровадження цього принципу передбачає взаємопроникнення світу дорослих і світу дітей, де дорослому відводиться роль посередника між широким соціальним світом та власним світом особистості. Л.С. Виготський підкреслював, що соціально-психологічна специфіка особистості дитини полягає в її одночасному залученні у дві великі соціальні спільноти – світ дорослих і світ дітей. Кожна з них здійснює вплив на формування особистості, а поєднання цих впливів створює унікальну соціальну ситуацію розвитку дитинства за підтримки дорослих. Доросла людина залучає дитину до духовних цінностей культури, вона є джерелом захисту і підтримки, носієм знань про світ, зразком просоціальної поведінки.

Принцип пріоритетності суспільної дошкільної освіти. Цей принцип походить з класичної педагогіки К. Ушинського, П. Каптерєва, Л. Толстого і передбачає доступність дошкільної освіти, адаптивність її інституцій соціалізації до рівня і особливостей розвитку дитини в сучасній соціокультурній ситуації, створення умов для самореалізації кожної дитини. І якщо для дитини з благополучної сім'ї дошкільний навчальний заклад є суспільним середовищем її розвитку і виховання, де вона набуває першого соціального досвіду спілкування з однолітками, то для дітей з неблагополучних сімей він є засобом соціального захисту, єдиною можливістю забезпечити дитині повноцінне дитинство, позитивну соціалізацію, якісний розвиток. Водночас введення обов'язкової дошкільної освіти (хоча б на етапі старшого дошкільного віку) може стати реальним механізмом вирішення проблеми різного рівня підготовки дітей, які приходять до школи з дошкільного закладу та сім'ї.

Принцип соціальної відповідності. Цей принцип передбачає відповідність змісту і методів виховання реальній соціальній ситуації, в якій організовується виховний процес. Завдання виховання повинні виходити з розуміння того, що діти будуть входити в доросле життя завтра і дитину слід підготувати до нових умов життя, до ефективного розв'язання життєвих проблем. Завдання дорослого – не захищати дитину від несприятливих умов середовища, а навчити правильно використовувати методи соціальної адаптації в умовах нестабільного оточення; вибирати способи психологічного захисту залежно від обставин життя; змінювати поведінку з урахуванням вимог тієї соціальної групи, до якої вона входить. Реалізація принципу здійснюється за рахунок координації взаємодії соціальних інституцій, у яких провідною є соціалізуюча функція, забезпечення комплексу соціально-педагогічної допомоги та соціального захисту дітей,

залучення до педагогічного процесу реальних можливостей соціуму, врахування його найрізноманітніших чинників.

Особистісний потенціал дитини багато в чому визначається рівнем і якістю дошкільної освіти, яка є специфічною сферою соціального життя дитини. Це соціальне життя і створює умови – зовнішні і внутрішні – для «соціального розгортання дитини» у процесі засвоєння нею цінностей культури. Але виховання і освіта не може підпорядковуватися лише вимогам сьогодення. Вони повинно виходити з розуміння того, що діти будуть входити у доросле життя завтра і дитину слід підготувати до нових умов життя. Власне це і має стати головним стрижнем і змістом соціально-педагогічного супроводу соціалізації дітей. Очевидно, дошкільна освіта є особливою сферою сприяння культурному розвитку дитини у заданому соціальними цілями середовищі. Первинна соціалізація дозволяє готувати дитину до подальшого дорослого життя, яке істотно відрізняється від її теперішнього у соціальному плані.

У зв'язку з цим, в основу дослідження нами покладено також принципи сучасної освіти, простір якої «дедалі інтенсивніше заповнюється імперативом гуманізму й демократизації, оскільки їхні цінності ставлять у центр всього людську особистість», визначених І.Д. Бехом [1]. Розглянемо їх докладніше.

Принцип забезпечення виховної функції навчання передбачає високий виховний потенціал доцільно організованого за змістом і формою навчання: вводить особистість у світ світоглядних ідей, формує соціальні настанови і ціннісні орієнтації, розвиває гуманістичну спрямованість особистості, її духовні та матеріальні потреби: ознайомлює зі зразками моральної поведінки, з формами спільної діяльності і спілкування особистості з колективом [1, 9]. Згідно з цим принципом освітній процес організовується так, щоб відбувалося гармонійне узгодження двох видів інформації: навчальної інформації про навколишній світ та інформації, пов'язаної з особистісним становленням, з удосконаленням моральної свідомості та поведінки дітей. Таке гармонійне узгодження дозволить педагогу формувати у свідомості дитини цілісну картину світу, збагатить її моральний досвід та уявлення про зв'язок навколишнього світу з її внутрішнім життям. Конструктивна і гуманістично спрямована взаємодія, на думку І.Д. Бека, забезпечується через центральний механізм – особистісне спілкування педагога з вихованцем. «Таке спілкування, – зазначає І.Д. Бех, – спрямовується на організацію продуктивної спільної діяльності, зближення ціннісно-сміслових орієнтацій учасників діалогу, формування «Ми – переживання» дорослого і дітей» [1, 10].

Генезопринцип етико-мотиваційної контрастності в поступі вихованців до морально-духовної досконалості є слушним щодо зосередження педагогічної роботи на розвивальному старті вихованця до успішного особистісного становлення в певній соціокультурній ситуації [1, 12]. І.Д. Бех вказує, що «повноцінний морально-духовний розвиток як саморозвиток суб'єкта може стати реальністю за умови створення його внутрішнього джерела, яке породжується організованим вихованим

процесом». Відповідно він окреслює змістове ядро виховної діяльності, як певну єдність взаємопроникних протилежностей, які науковець називає «антиномії» – етико-когнітивні антиномії та емоційно-когнітивні антиномії, а також емоційно-антиномічні пари за вектором «зовнішне-внутрішнє». Звідси сформульоване завдання вихователя, «яке полягає в тому, щоб долучити вихованця до емоційного переживання й емоційного самоствавлення (самосмутку, самоогуди тощо)» [1, 13].

Запропоноване нами розуміння основних принципів і особливостей системи соціально-педагогічного супроводу соціалізації дитини в дошкільному дитинстві здатне, що підтверджується результатами дослідницько-педагогічної роботи, зробити процес соціалізації дитини педагогічно виваженим і коректованим. Це сприяє тому, що соціалізація перетворюється на процес «соціального розгортання дитини» з позиції суб'єкта соціалізації і виявлення себе суб'єктом власної життєтворчості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І.Д. Принципи сучасної освіти // Педагогіка і психологія. – 2005. – № 4. – С. 5-27.
2. Гриценко Л.И. Личностно-социальное воспитание: теория и практика. – Волгоград, 2001. – 192 с.
3. Кононко О.Л. Збережемо простір дитинства // Дошкільне виховання. – 2004. – № 1. – С. 5-7.